

Повыселенча лемківска література як етос тырвання

Початкы лемківской літературы односити треба до XV столітя¹. Товды зродили ся найстаршы писменничы творы на культурно-діалектній території, названій потім (деси в половині XIX віку) Лемковином. Найосновнійшом приметом той літературы єст ей барз сильне і всестранне повязаня з громадско-політычныма і культурныма діями громадскости, котра ей генерує. Є то примета характерна для літератур тнз. "малых народів", котры мусят бороти ся за свою народову підметовіст і тожсаміст². Головні в тій стадії свого розвита, котра є періодом роснучого значыня думаня в етнічных категориях серед лемківской інтелігенції, література стає ся оружьом в борбі за етнічну самосвідоміст, веде границі свойскости і чужости, пропагує (плінит) культуру, выховує моральні і єдночыт спільноту. В тым ділі література другой половины XIX столітя проявила міцны будительскы стремліня предо вшыткым в просторі формуваня тнз. "общеруского чувства". Натоміст меджевоенна література під влияньом еманципацийных тенденций ангажує ся в творіня выодрубненого, маючого підметовіст культурно-етнічного простору. В опертю о діалектну основу того простору, причынят ся до "облітературніня" діалекту, спомагаючы в тым ділі ріжны інституційно-організаційны діяня. Сягат в поле історичной памяти, збогачаючы ей часто мітычным уявом. Творит стереотыпы, головні етнічний автостереотып. Сакралізує обективны вызначникы культурно-етнічной окреমনости своей громадскости. Вкінци творит кріплячу надію в однесіню до будучого.

Находячы ся в такій стадії розвита, тотя література буде мусила зміряти ся з найбарже травматычным досвідчыньом в історії лемківской громадскости, котре дояло ей в роках 1945-1947³ і котре окрислят ей єгзистенцію до днешнього часу. Так адже треба видіти сучасну лемківску літературу, як в найвыжшій ступени здетермінувану повоенным *ексодусом*, выроснену в світі мітычных повязань медже минулым і теперішнім, в конечности свідчыня заєдно своей присутности, в трагічным одчуваню кінця. Залежні од часовой далекости і особистого однесіня писатели до граничной лєнії медже Лемковином "давном" і "теперішньом", од іх літературного приготовліня і освіты, од політычно-громадской ситуациі в повоенній Польщы, створеных в ній організаційных і видавничых можливости, в повыселенчій лемківській літературі уформуovali ся три головны поетычны напрямы.

Перший з них, котрий мож назвати **народным напрямом**, творений был през поколіня осіб міцно іщы вкоріненых в світ традиційного лемківского жытя, уформуваных в передвыселенчій реальности, обзнайомленых з фолклоровым модельом устной творчости, для котрых можливости печати створены през Українське

---

¹ Смотри: М. Дзвінка, *Література північних земель*, [в:] ред. Б. Струмінський, *Земля – люди – історія – культура*, т. I, Нью-Йорк-Париж – Сидней – Торонто, 1988, с. 379-415; H. Duć – Fajfer, *Literatura łemkowska w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*, "Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej PAU, т. VII, Kraków 2001.

² Поп. Z. Dągasz, *Problemy autoidentyfikacji kulturowej i narodowej w literaturze słoweńskiej*, Katowice 1995.

³ Згідно з прийнятом през комуністычний уряд повоенній Польщы народоном політыком, котра стреміла до моноетнічности польской державы, Лемкы, як і інчы меншости зо східной території Польщы, мали быти выселены за східню границу. Не повело ся єднак вшыткых депортувати. На основі умовы медже Польскым Комітетом Народового Освободжыня а урядом Української Совітской Соціалістычной Республікы з 9 вересня 1945 р. про выміну приграничного населіня, в роках 1945-1946 вывезено з Польщы бл. 65% лемківской громадскости. Тых, котры ся лишили на своей етнічній обшыри (деси 35% Лемків), вывезено в 1947 р. в Акті "Вісла" на понімецкы землі в західній і північній Польщы, розмітуючы іх там серед польского населіня в цілі полной асиміляції.

Суспільно-Культурне Товариство в формі "Лемківської Сторінки" в "Нашим Слові"⁴, були нагодом до утырвалія друком спонтанні родячых ся верши-пісен. Але частійше вершы были выником заохочыня, інспіруваня літературной творчости през УСКТ, зголошаного през тоту організацію замовліня на такой тып вершуваня, якій мал вполни потвердити народніст лемківской культуры і выразити афірмацію теперішнього жытя Лемків. Поезія народного напряду стисло звязана ест з "Лемківском Сторінком", де домінувала в шистдесятых і на початку сімдесятых років. Ведучым творцьом того напряду был Яков Дудра, маючий велику легкіст складаня верши, серед котрых трафляют ся красны, писаны од серця патріотычны лірыкы, більшіст еднок то многострічковы, рымуваны повісткы, історійкы, гуморескы, повчыня, байкы, ітд. Несмотрячы на вершувану форму, характерна є для них нарративніст і найчастійше гідний агітуючий ідейний ладунок. Дудра то тыповий хлопскій поета - такой творит позір, так ся представлят пропагуючы своерідну хлопску філософію, хвалючы свою позицію, бесідуячы о хоснах давного жытя на Лемковині. Едночасно, стараючы ся задоволити жаданя і надії, які мало УСКТ в однесію до лемківскых писатели, пропагує програм Товариства, бесідує о новых часах, о поступі і конечности змін, о потребі влучыня ся Лемків в організаційне жытя українской меншости в Польщы.

Поетами народного напряду, видячыма свої писательскы задачи подібні як Дудра, были Стефанія Романяк і Штефан Верхоляк. Попри них до того напряду зарахувати треба тіж здільного лемківского байкаря, Миколая Буряка. Вкінци містят ся гев тіж лірыкы Семана Мадзеляна, котры діждали ся музычной обробкы і днес принимаемы сут уж як народны пісні і творчіст Івана Горошача, автора не публикуваной лемківской епопеі, полной болю і тугы за втраченом отчызном. Творчіст авторів народного напряду была перенесіньом, утырваліньом в новій реальности образу давного світа перевезеного безпосередньо в серцях і в памяти тых осіб, котры в ним выросли і для котрых давна Лемковина была чымси жывым, остаючым в них самых.

Другій напрям повоєнной лемківской поезіі мож назвати **напрямом тугы за втраченим**. Його розвита і домінация припадат на сімдесяты і початок вісемдесятых років. Сформуваній остал през творчіст трійкы лем поетів, Івана Головача, Семана Мадзеляна і Меланії Собин. Ввели они на грунт лемківской літературы своерідній модель ліричного пережываня і модерну форму верша. Спосіб іх поетычного зрїня окрисленаий остал біографічным однесіньом до моменту переходу в лемківскым світі. Вшыткы они лишыли Лемковину в барз молодым віку. Дозрївали і жытьового досвідчыня вчыли ся в новій реальности, а давну Лемковину утырвалили в проєкциях дітячых мрій, ідеалізуваным аркадійскым міфі, візіі "втраченого раю". В іх творчіст останут вписаны фігуры выгнаня, формуячы тріаду: выгнаня - спомин - ідеалізация⁵. Неможніст поверніня, головні в Желема і Головача, находячых за східньом границьом, ставлят в перспективі минулого вшытко, што вяже ся з Лемковином. Брак конфронтації рішат о деякым емоційным і образowym застынію - одчуваню великой тугы, безпрестанным споминаню. Творчий наслідок того - то неповторна пісня о рідній землі, славляча ей красу і богатство. В Головача принимат она переважні форму пейзажной лірыкы. В Желема ест то особиста лірика, будуча безпосереднім визнаньом тугы, жалю, болю з причыны втраченого, любови до свойой рідной землі, до Гір. В Меланії Собин сут то і ліричны пейзажы і визнаня. Міцно естетычні збогачены, з

⁴ „Наше Слово” – тыжденник (1956 -), пресовий орган Українського Суспільно-Культурного Товариства, по 1990 р. Об'єднання Українців у Польщі. В його обсягу од 1958 р. до тепер выдавана ест "Лемківска Сторінка", по принципі редагувана в лемківскым діалекті з материялів присиланых през вельох лемківскых кореспондентів і творців.

⁵ J. O l e j n i c z a k, *Arkadia i male ojczyzny. Vincenz – Stempowski – Wittin – Miłosz*, Kraków 1992.

розвиненом метафорністю, з інтересуючо предуманом і довершеном фонічном страном, експресийні насычени лірики презентуют гідну артыстычну вартіст. Одзначають ся великом выразністю і плястычністю. Часто сут то пейзажны імпресіі, короткы часткы затриманой в памяти або створеной през уяву реальности, інчым разом - узагальнены описы з символічным значыньом:

Тисяч років
Зберали камя
На гірскій убочы,
Іли компери,
Вівсяну
Адзимку.
Дякували Богу
І марили
Про світ,
Де ліпше,
.....
А як пішли
Од свого порога
В світ,
Де ліпше,
.....
Ім снит ся
До рідной хыжы
Дорога.
І зас марят -
Про рідну убіч
Каменисту,
Компери,
Адзимку
І тисяч років.
Бо Лемкы...⁶

Тота поезія ест спокійна, тиха, тужлива, смутна. Авторы, зосереджены на утырваляню образів власной душы, старают ся, жебы нич не стратило ся з того внутрішнього поетычного зрїня. В тым безпрестанным прикликуваню минулых справ, в тузі до давности почути мож деяку неактуальніст, прачасовіст той поезіі, як бы застылой в котрисій хвили і заедно вертаючой до єдного місця, без рахуваня ся з промяючым часом і діями.

Напрям лемківской автопрезентації, днес домінує в лемківскій поезіі, будучы ей візытном картком, хоц остатньо достеречы мож знакы його заниканя. Уформував ся деси в половині осемдесятых років в ситуациі громадско-політычных змін проходячых в Польщы. Для лемківской громадскости тоты зміны принесли предо вшыткым поступенне організаційне і выдавниче унезалежніня ся од УСКТ. Перший раз по войні Лемкы могли выступити безпосередньо в своїм імени. На літературным поли такы можливости дала ім Сандецка Выдавнича Офіцина, живо заінтересувана публикуваньом творчости лемківских авторів. Невеликы збіркы верши выдаваны през СВО в роках 1883-1885⁷ в двоязычній лемківско-польскій версії і публикуваны в наступных роках збіркы тых самых авторів⁸, вказали автономний світ лемківской

⁶ І. Ж е л е м. *Лемкы*, "Лемківскій Народний Календар на 1988-1991 рокры", с. 62.

⁷ Были то : Петра Мурынкы (П. Трохановского) *Suchy badył Nowy Sącz* 1983, Володислава Грабана *Twarz pośród cieni*, Nowy Sącz 1984, Стефаніі Трохановской *Potem, teraz, przedtem*, Nowy Sącz 1984, Павла Стефановского *Ikona. Лемківскій край/Ikona – lemkowski pejzaż*, Nowy Sącz 1985, Олены Дуць *W modlitewnym błuźnierstwie*, Nowy Sącz 1985.

⁸ В наступных роках выдано: Павла Стефановского *Лемківска ікона – Lemkowski pejzaż*, Warszawa 1985, Лем, Лемковина 1991, *Lem*, Lemkowyna 1991, *Лемківскій біль/Ból lemkowski*, Lemkowyna 2002; Петра

поезії в цілому просторі його проблемів і дужинь. Не лем сама форма публікації, але і цілий ряд громадських, біографічних, політичних імпульсів причинил ся до виходу той поезії з ізоляції, отворіня ся їй на читателя зовнішнього, споза своєю групи, што в великій ступени вплиало на їй характер. Покоління поетів творячих напрям автопрезентації то, за вынятком Павла Стефанівського, старшого од інчых, особы вроджены уж на чужині, в выселенчых реаліях, котры давну, натуральні вкорінену в свою карпатську територію Лемковину, знають лем з ідеалізуваных переважні споминів родичів і дідів, з твореных на їх основі уявлінь, з книжок. Барже актуальна єст для них Лемковина днешня, істніюча в свідомости так в значиню територіальным, як і спільнотовым, тє. розшмарены по світі Лемкы, котры до тепер дають свідочтво своєму языковому, культурному, тожсамістному істнію, творячы новий, в великій ступени одорваний од рідной територіи громадській быт. Петро Муриянка, Павел Стефановскій, Володислав Грабан, Стефанія Трохановска, Олена Дуць - головны авторы напряду лемківської автопрезентації, то особы в найвыжшій ступени заангажуваны в творіня того быту, його чести, в повторне його вкоріненія в рідніст, неконечні тоту традиційну, але освоєну, операючу ся на власных знаках і символах. Их заангажуваніст має вшелеяку форму. Окрем літературной творчости розвивають они культурну, освітову, пропагаторську, релігійну, наукову, видавничу активніст в шыроком розумлію. Сут знаныма громадськыма, релігійныма ци політичныма діячами на лемківськым ґрунті. Вшыткы жыють і творят тепер на території етнічної Лемковини. Тым глубше одчувають они трагізм і неодверненіст процесу, якій проходить ту од понад пяддесяти років - процесу великых змін культурового і етнічного облику власной отчизны. З другой страны, рідний ґрунт під ногами дозволять ім вписати свій творчий світ в окрислене *continuum*, котре вмішат тожсамістну основу, рішат о психічным вкоріненію, о спійности і тырвалости системы ідентифікаційных однесінь. Одтале тіж родит ся почутя одповідальности за продолжыня в часі, за утриманя безперывности того, што од поколінь было сутю ведіня границ "своєкості" і "чужости".

Таке осаджыня в часопросторным і ідейным вымірі лемківської реальности окрислят основы уформуваня ся напряду лемківської автопрезентації. Поставлены межде свідомістю выкоріненія і неодклично поступуючої культуровой асиміляції Лемків а прагніньом протиставліня ся тому процесови, поеты творят полны драматычного напружыня стрічки, котры мають вказати проблемніст і трагізм днешньої Лемковини. Промовило покоління, котре в гідній ступени выросло уж поза муrom страху, муrom самооборонных ізоляцій, дозріле в часі, коли в Польщы кінчыла ся система єдиноправых ідеологій і до голосу дошли людскы прагніня. Сама форма публікації в двоязычній версії то своєрідна стратегія даюча можніст гідного пошыріня читательского ґругу і то о тых як раз, до котрых скеруваны сут нераз гіркы слова оскаржыня:

панове
 то вы сте
 нам зробили
 за барз до ліва
 а я не камін
 нарід мій на роли
 дальше ся мозолит
 панове
 то болит⁹

Муриянкы *Муриянчыско*, Варшава 1984, *Jak sokół wodę z kamienia*, Warszawa 1989, *Планетники*, Крениця-Лігніця 2001; Володислава Грабана *На ковпаку гір – Na kołpaku gór*, Kraków 1991, *Rozsypane pejzaże*, Кругніса 1995; Стефанії Трохановської, *Nie pozwól uschnąć kwiatom*, Kraków 1991, *Вербина*, Варшава 1993, *Motyle*, Warszawa 1994.

⁹ П. С т е ф а н о в с к і й, *То болит*, [в:] *Лем*, Лемковина 1991, с. 39

Але не лем оскаржаюча риторыка творит емоційну тонацію тых верши. Чытатель ци слухаючуй отримує в них емоційні поглублену презентацію лемківського світа во вшыткых трьох часовых просторах. Оскаржыня, бесідуваня о незавиненых кривдах, о чугах¹⁰, котры ішли на схід і на захід, о плачучых горах, то простір минулого, тот, котрый творит памят:

ішли-сме
того судного дня
в незнане
по части з добытком
зо серцьом
на двоє розорваным¹¹

Внутрішне роздертя, розпука на вид загыбаючых церков, "гляданя затертых слідів", розбурений дім і люде - "недоіджены овечкы великой колишньої отары", котры "останків тепла глядают"¹², то простір теперішньости, тот, котрый творит біль:

Мій дім підперто коликом
стріха - неє уж стріхы
неє уж вікен і квітя
тепле бреханя пса лем остало
повісил го хтоси на сосні¹³

Величезна воля перетырваня, воля бытя Лемком, незломна віра в історичну справедливіст, в можніст одроджыня, переконаня, же Лемковина быти мусит, то простір будучого, тот, котрый родит надію:

Нич зайдеш сонечко

.....

Выплекай квітя
на земли рідній
рід мій
свобідным выгрій
і аж так зайд¹⁴

Была і є
Лемковина
был пра-пра
єст няньо і я
и буде наш край
все жывий
Справ наших
тяг дальший
быти мусит¹⁵

Тота поетычна автопрезентация, задемонструваня лемківських проблемів в цілій розлеглости і глубині, в емоційні насыченій тонації, то проба самообороны пред небытьом. Творці зрозуміли, же цілі той не мож осягнути дорогом ізоляції і фурт лем припоминаня кривд. Їх спосіб - то выхід з універсальныма вартостяма рідной культуры на зовні, вказаня іх красы і неповторности. Находячы в тій поезіі "душу болячу

¹⁰ Єст то знана вшыткым Лемкам метонімія. Чуга - традиційне святочне облечыня лемківських газдів, днес єст єдным з символів традиційной лемківскости.

¹¹ С. Т р о х а н о в с к а, *Судний ден*, [в:] *Potem, teraz...*, с. 11.

¹² П. М у р я н к а, *Поляны*, [в:] *Jak sokół...*, с. 48

¹³ В. Г р а б а н, *Mój dom*, [в:] *Na kołpaku...*, с. 13 (пер. О. Д-Ф.)

¹⁴ П. М у р я н к а, *Видіти і смерти*, [в:] *Jak sokół...*, с. 16.

¹⁵ П. С т е ф а н і в с к і й, *Як повстав мій верш*, [в:] *Икона. Лемківскій край*, с. 13

лемківську"¹⁶, терплія, прагніня Лемків, чытатель чужий (польскій) дізрит може проблем, про котрый скорше на мал і понятя, може го взрит в цілком інчій перспектыві. Чытатель свій (лемківскій) натоміст найде гев самого себе, свої вантплія, дужыня. Може зас достереже красу рідной культуры, материного языка. Може гев найде тоты вартости, котры дозволят му стати ся собом, культурово зідентыфікувати.

Лемківска поетычна автопрезентация то активна форма обороны пред асиміляціём, активне творче ставліня до світа, выхожня до світа а не цофаня ся перед ним. Велика сила одповідальности і сила прагнінь зміцнюють эмоційне напружыня верши. Часто видит ся они криком, безсильністю, розпуком, метаньом ся:

в творіня кольоры
спутаны
крик бань раненых
несеме
на кресті Візантіі
розпятах¹⁷

Віщый, профет, чловеk маючий місію, то часто выступуючы воплощыня "лірычного я":

Великы діла кажут мі писати
кажут величати
як жытя сіль
конаня біль

.....
А то
же пишу

То лем
Лемковина
пришла гу мі колиси
дітхнула мого серця
повіла
пиш¹⁸

Він несе повинніст заедно домагати ся достойного "днес" і "заран" Лемковины, так в формах безсередньої лірыкы, як і в тых, котры през аксіологічні назначены поетычны образы маот свідчыти про цілу проблемніст лемківского світа.

Головне місце серед поетів того напряду занимат Петро Муриянка. То він предо вшыткым выкреувал своерідний модель лемківского ліризму, котрого эмоційну домінанту творит біль зроджений з непристаня на теперішню реальніст і з безсильности, яку чує він при великій силі прагнінь. Ведуче значыня і інспіруюче вляня признят му тіж інчы творці напряду автопрезентациі, вказуваны часом як його літературне спілпоколіня¹⁹. Муриянка, обдаруваний вельома талантами і глибоком культуровом інтуіціём, вхований в патріотычній атмосфері родинного дому, а потім діянь старшого брата Ярослава, знаного основателя і диригента Ансамблю Пісні і Танця "Лемковина", коли надышол час і можніст отворіня ся лемківского світа, был уж дозрілым творцьом, з запечатаным в души чутьом повинности в однесію до своей карпатской отчызны. Ступил прото на сцену одроджыня, і тоту дослівну, маючу мено

¹⁶ П. Муриянка, *Тамтот гвер*, [в:] *Suchy badyl...*, с. 4

¹⁷ О. Дуць, *Сами*, [в:] *W moditewnym...*, с. 3

¹⁸ П. Муриянка, *Рекомендація* [в:] *Jak sokół...* с. 114

¹⁹ Z. Siatkowski, *Współczesna poezja Łemków. Formowanie się pokolenia literackiego*, "Загорода", Р: 1994, нр 2-3, с. 48-54.

"Лемківської Ватри"²⁰, і тому символічну, на котрій ведена була автопрезентація в вельоформним виді, в цілій широті своїх ісповідань. Полна рідних символів і знаків, писана сильно вкоріненем в одвічні культуровы поклады бесідом, а рівночасно так міцно назначена тавром сучасности, тотя поезія стала ся барз ефективным способом діяня, головні на почутя спілшлеменників, але тіж на уяву осіб споза лемківського середовиска. Здавала ся найбарже довершеним сполніньом лемківскости, высловленої в поетичным языку, котрий сміло сягал по тыповы для сучасной формы верша тропы. А рівночасно, як підкрислят Збігнєв Сятковскі -

Мурянка знає дійти ефекту надзвычайного спілістніня з том версифікаційном формом такого змісту і таких мотывічных середків, котры чытательови видят ся безсперечным наслідьом по лемківскым фолклорі²¹.

Свобідна мелодийніст, выкористуваня ономапейного богацтва языка, ввуджыня діалектных і церковнославянских архаїзмів, то тоты приметы, котрыма Мурянкова поезія вписує ся в обшыр рідной традиції, будучы єдночасно вполни актуальном, не лем в ідейным вымірі. Еманация почуть, іх пульсация в амплітуді безпрестанного прагніня "аж до болю", то приметы, котры не дозволяют перейти коло ней обоятно.

Помедже пальці
водиця слів мі втіче
так жажду
так прагну
так хтіл бым ся напیتی²²

Не чудує прото того выняткове значыня, яке мали Мурянковы вершы в лемківскым одроджыню осемдесятых років. Рецитуваны, співаны, чытаны в лемківській і польській языковій версії преміяняли запертіст в одкрытіст. Тото, што поета в єдным верши заперал пред зовнішнім оком бесідуючы:

І будеш лем мій
і ничий інший
Од найбільшого болю
найбільший²³

в інчым чынил одкрытом сповідю пред народом, попереджаючом причастя з рідных джерел:

Так давно-м ся не сповідал
з головою під чугом
пред тобом народе
набырміла тугом душа як боден
.....
Так давно-м ся не причащал
водицьом з твого джерельця
простором твоім не дыхал²⁴

Інвокаційніст вельох верши вызначат круг осіб, найближших поеті, тых, до котрых бесідує, звертат ся з честю, звідує ся о штоси. Сут то быты і постаті з центрального простору - хыжы, родины, отчизны, часто метонімны:

Бескыде мій

²⁰ Лемківска Ватра - пленерова культурна імпреза, котра започаткувала формальне демонструваня ся лемківского одроджыня осемдесятых років. Зорганізувана першыраз в 1983 р. в Чарній к. Устя Руского з ініціативы Володислава Грабана і Петра Мурянкы під офіційным покровом ансамблю Пісні і Танця "Лемковина", дозволяла аж до 1989 р. презентувати на сцені лемківску автономічну культуру і думку.

²¹ Z. S i a t k o w s k i, *Współczesna poezja Łemków. Formowanie się pokolenia...*, с. 48-54.

²² П. М у р я н к а, *Жажда*, [в:] *Suchy badyl...* с. 8-9.

²³ П. М у р я н к а, *Мій верш*, [в:] *Jak sokół...*, с. 60.

²⁴ П. М у р я н к а, *Так давно єм не пусаєв*, [в:] *Jak sokół...*, с. 82.

як доля горбатий
як воля міцнішых
скамянілий
Болит мя краса твоя
в наймиты взята
на експо світу выставлена
а нам
што зме ей вірно в серцях плекали
без вікы несли
до рідных дни
списами заставлена²⁵

Тоты быты в гідній части сут спільны вшыткым Лемкам. Дозвалят того пошырыти світ переживань і почуть ліричного героя з верши Муранькы, хоц в своїй конструкції барз індивідуалістычного, до деякого спільнотового універсум.

Автопрезентаційна функція, ци навет місія в цілій ей причыново-ефектній конфігурації открыват індивідуальны просторы поетычной уявы оперуючы в здетермінованым культурово-етнічным категориями поли. Каждый з авторів інакше вказувал буде свое особисте выполніня етнічности. Часом буде то глубока інтроспекция, што видиме нп. в вельох вершах Муранькы. Коли інде явит ся нам барже інтелектуальний, оперуючий риторичныма середками спосіб презентуваня етнічной сферы, зо своєрідном стратегійом поетычного діяня на чытателя. Тот модель частійше выступує в вершах Павла Стефановского. Може прото, же Стефановскій выступил як поета дуже скорше од інчых творців напряду автопрезентації, принял він такій спосіб креуваня ліричной ситуації. В вызнанях чує ся деяку декларатывніст, наставліня на зовнішній світ. Стрічаєме ліричны монологи зорентуваны наративні, часом маме до діла з ситуативном ліриком. Його автопрезентация обнимат в векшій мірі окружаючу реальніст, емоційні вальоризувану, як непосредну сферу почуть і внутрішніх переживань. Незалежні од того, окрислена гама почуть, якбы органічні і згоры властива поезії автопрезентаційного напряду, тіж в ліриці Павла Стефановского творит основний засіб експресії. Біль, бунт, протест, то найміцніше присутны в ній емоції. Не бырміют они єднак в штотаз векшым насычыню, не выбухают гвалтовні, як в Муранькы, лем проявляют ся в світі здеастуваных вартости, в сплываючій сылзі, в "лісі, котрий ся не згаджат", в описуваній напозір репортерско реальности:

Народжены в Карпатах
на крылах Русі
.....
гынут
    під єднораменным хрестом
в білых и червєных
світлах рефлекторів
Нутят пісьню
о вкраденій іконі
.....
повороту
    ключів до футрky
жадают
бы вернути до іконостасу²⁶

Оне "днес", все контрастуванє з "вчєра" вертат заєдно неспокойом часу не свойого, котрий треба змінити, одвернути його порядок, зас найти достоїнство, а вшытко того

²⁵ П. Муранька *Humanitas*, [в:] *Jak sokół...*, с. 6.

²⁶ П. Стефанівскій, *Лемкы*, [в:] *Лем...*, с. 7

стати ся має за причыном слів-птахів, котры летіти будут "од хыжы лемківской до хыжы" і "нести правду"

же вільны
мы люде
як давно
Руснакы
же знов сами
судьбу
свою
ковати мусиме
і братів
глядати
по світі
.....
землі рідной
ся вклонити
правді загляднути в очы
горе позабыти
посяти в поли²⁷

Полны архетыпных фігур вершы сягают часто по сучасны алюзіі, легко зрозумілы для втаемниченых, припоминаючы часом магічны діяня, котры маюот прихылити для лемківских справ не лем трансцендентны силы, але і тоты земны, з наставліня уж жычливы, серед котрых ест і Гарасим - святой Юрій зо списом і директоры скансенів, музеїв, дослідники культуры, котрым поета приділят належне місце в лемківским іконостасі. Прагне мочы жыти даколи серед них "як рівний/серед рівных"²⁸. Поетычна автопрезентация Павла Стефановского творена ест адже з гідным розрахуваньом на чужого читателя, котрый має стати ся близкым, праві своїм по воли поеты-віщого, котрый вірит в магію слів "притуленых....на спалениску /лемківской хыжы"²⁹

Іщы інакше явит ся лемківській мікрокосмос в вершах Володислава Грабана. Велика вразливіст на світ природы, малярскіст поетычного зріння, субтильне спілродчуваня рифму натуры, творят основу, ґрунт, в котрий остає вписана так само глибоко, як в Мурянкы ци Стефановского травма высеління, а радше повыселенного героічного тырваня окаліченой Лемковины. Здає ся, же культуровий світ в своїм моделю автопрезентацийности, якбы другоступенно накладат ся на спонтанне поетычне підґрунтя рівночасно з ангажуваньом ся творця в ідею вірности Лемковині. В першій збірці Грабана, в цілости польскоязычній, находиме лем невеликій слід автопрезентацийной поставы. Короткы лірики часом своїм атмосфером просто припоминают поезию гаіку. Пізнійшы збіркы даюот уж основу полного вписаня іх в напрям автопрезентаций:

Знаме писатели одной книжки, але сут тіж писателі одной темы. Володислав Грабан выдал уж пару поетычных збірок [...] Творит літературу на три языковы способы: польскій, українскій, лемківскій - але за тему достойну своей артыстычной інвенції узнає заєдно вылучні лем Лемковину³⁰

- твердит на початку своей рецензционной статі Збігнєв Сятковскі. Получыня двох поетычных стихій - спонтанной і етосовой, допознят лемківску автопрезентацию наступным, тым разом Грабановым способом досвідчаня і освідчаня своей лемківскости:

²⁷ П. Стефанівскій, *Мы люде*, [в:] *Ікона. Лемківскій край...*, с. 10-12

²⁸ П. Стефанівскій, *...и слезым вытер*, [в:] *Ікона. Лемківскій край...*, с. 7

²⁹ П. Стефанівскій, *Притулені слова*, [в:] *Лем...*, с. 67 (перевела з українского О. Д.-Ф)

³⁰ Z. Siatkowski, *Zielone słowa gór*, [в:] *Rozsypane pejzaże*, с. 68

Предо мною ясені туги
стоят як хлопы
залякана свербоузка
габзина яблін стара
котра бабусю памята
То ест хыжа моя нова
вез вікен і стін
выліпена з тышы
на вітцьовым
власна як дыхана³¹

Вписаны в пейзажы слова спинают іх міцном клямром значынь, творачы світ
возникшы з розшмаріня, окрыслений границьом бесіды (додумуючы ся - лемківской):

Записати слова
то з так вельох значынь
створити брылу простору
зопнути рафам
розсыпаны пейзажы
зас найти люди
звідати іх
то ваша бесіда³²

Пейзажы то не лем природа, все тота гірская, рідна, то тіж глыбока вписаны в ню
символі культуроваго простору. Сут то головні еклезіяльны символі і символі
знищыня. Адаже то з прычыны тых ідентифікуючых знаків не втече, бо певно і не хоче і
не може втечы тіж і Грабан од слова ключа і чутя ключа, пафосоваго топусу лемківской
днешности - болю

хыжа з деревянаго болю
штоденна
хыжа³³

Біль вставлений в хыжу, котра, як знаме, ест в культурі одповідником вельох значынь³⁴,
а в літаратурі часта выступае як *pars pro toto* отчызны, стоіт в центральному місці і
дотля жадне інча егзістенційне досвідчыня выповідане в поезіі не усунуло го з той
позиціі. "Лемко носит біль в генах"³⁵, вырече Петро Мурынка. Увірит в тото і повторит
за ним ціла генерація вроджених по выселіню. Не ухоронит ся пред ним ані по
женочому лірична Стефанія Трохановска, котра видит біль в никифоровых образках,
ані Олена Дуць бесідуюча о найденій памяці - першым синдромі болю. Не втече пред
ним, як ся здае, поколіня наступне, лем што входяче на поетычну сцену, хоц захоче го
програмово одшмарити:

Ганю поезію, коли бесідуе, бо бесідуе смутно.

.....
Тож по што ти поезію терплія на Лемковину впрываджати?³⁶

голосит дебютуючий в 1996 р. Павел Коробчак. Але скоро потім в своїх урывках
поетычної прозы піде патрыотычным путом вытоптаным през поколіня вчаснійше.

Єднак спомнене на вступі даюче ся достеречы выгасаня напрыму
автопрэзентаціі в лемківскій ліриці ест фактом безсперечні діючым ся. На зміну єднак

³¹ В. Г р а б а н, *Przede mną*, [в:] *Na kolpaku gór...*, с. 30 (пер. О. Д.-Ф.)

³² В. Г р а б а н, *Zapisać słowa*, [в:] *Rozsypane pejzaże*, с. 45. (пер. О. Д.-Ф.)

³³ В. Г р а б а н, *Dom*, [в:] *Rozsypane pejzaże*, с. 17 (пер. О. Д.-Ф.)

³⁴ *Dom we współczesnej Polsce. Szkice*, pod red. P. Łukasiewicza i A. Sicińskiego, Wrocław 1992; D. i Z. B e n e d y k t o w i c z, *Dom w tradycji ludowej*, Wrocław 1992.

³⁵ Р. Т р о х а н о в с к і, *Słowo Lemka o sobie i swoim narodzie*, [в:] „Regiony”, Р: 1987, нр 2-4.

³⁶ П. К о р о б ч а к, *О двох поезіях*, “Загорода”, Р:1996, нр 1-2, с. 47.

не стремит му інчий модель ліричного переживання, лем літературна одміна, здавало бы ся, цілком інча - безфікційна проза, література особистого документу³⁷. Ци єднак так цілком інча? Коли возмеме до увагы, же в центрі споминів все стоїт не індивідуалістычны креуючы ся автор, лем "Наша лемківска доля" ци "Жытя Лемка", то достережеме, же то лем інча форма выслову несе тот сам зміст, тоту саму правду, бо:

пришол час жытвы тасмніці одкрыти і повісти правду, яке горе переживал і я особисто, моя родина і загально мій нарид, землякы Лемкы³⁸

Тот час оголошыня правды, о котрым бесідує тіж Стефановскій в своїх вершах і інчы авторы, то як раз наш час, коли явили ся можливости вышмарія, выповіджныя дознаваных емоцій, што повинно стати ся своєрідном *katharsis*. А одтале уж проста дорога до вызволіня літературы од патріотычных сервітутів. Лем ци тото вызволіня, про котре так кличут і критыкы і самы творці, не стане ся початком абсолютного універсалізму, за котрым неє уж ани болю, ани любови, ани престарілого понятя "отчызны", ани самых Лемків? Здає ся, же лемківска література має ішы вельо до засвідчыня, вызнаня і вызваня³⁹ в однесію до зовнішнього світа (одтале язык споминів то в принципі польскій язык), жебы така можливіст мала в найближшым часі ся сполнити. А яком дорогом піде, коли уж до кінця выповіст біль свойой громадскости? Тяжко превідіти. Треба лем мати надію, же тота дорога буде вызначала долге безпрерывне тырваня не лем літературы, але і ей підмету.

---

³⁷ Початок найновійшой споминово-автобіографічной тенденції в лемківскій літературі вяже ся з оголошыньом през Інститут Соціології Вроцлавского Університету конкурсу на спомины Лемків. Ефектом конкурсу было опублікуваня в 1966 р. збірного тому *Mniejszość w warunkach zagrożenia. Pamiętniki Łemków*, зредагуваного през В. Сітка. Сам конкурс заінспірувал процес, котрий довол до печати книжок: Романа Хомяка, *Nasz lemkowski los*, Nowy Sącz 1995; Ярослава Зволінського, *Rapsodia dla Łemków*, Koszalin 1994. Неодолга продолжыли го наступны публикації: J. Zwoliński, *Łemkowie w obronie własnej*, Koszalin 1996; А. Барна, *Кавальчык тернистой історії села Чорне (1870-1970)*, Ліниця 1996; М. Żółka, *Opowieści lemkowe*, Warszawa 1998; J. Zwoliński, J. Merena, *Na Lemkowszczyźnie Florynka (nasze село)*, Koszalin 1999; Т.-Ф. Гоч, *Жытя Лемка*, Зиндранова 1999, А. Барна, А. Квока, *Ізбы і Білчна давно і тепер*, Ліниця 2000, J. Zwoliński, *Bataliony robocze w Ludowym Wojsku Polskim*, Koszalin 2001; А. Схудук, *Wspomnienia z życia Smereczan koło Dukli*, Nowogard 2001; А. Схудук, *Kasarnia powodem dramatu, 1939-1944*, Wydanie własne, 2002.

³⁸ Т.-Ф. Гоч, *Жытя Лемка*, с. 4.

³⁹ Медже трьома категориями постав вызначат трикутник сучасного автобіографізму проф. Малгожата Чермінська (М. Сзєрмінська, *Autobiograficzny trójkąt: świadectwo, wyznanie, wyzwanie*, Kraków 2000).